

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 316.4:338.24

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

О.В. Чепурний, кандидат економічних наук.
Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка

© Чепурний О.В., 2015.

Статтю отримано редакцією 10.06.2015 р.

Вступ. Загострення суперечностей у процесі змін економічного стану держави та диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів України потребують переоцінки рівня і впливу загроз у системі пріоритетів економічного розвитку. У результаті посилення зовнішніх загроз і зростання нестабільності у світі, загострюються і внутрішні загрози, зокрема у соціальній сфері. Забезпечення безпеки країни на рівні регіону потребує визначення пріоритетів його соціально-економічного розвитку. У зв'язку із цим актуальним є визначення цілей, завдань та основних заходів соціально-економічного розвитку регіону.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти формування національної безпеки у соціальній сфері досліджували вчені і практики: І. Гнибіденко, О. Давидюк, Л. Ільчук, О. Ілляш, Е. Лібанова, В. Онищенко, О. Новікова й інші [1 – 6].

Проблеми забезпечення соціально-економічного зростання та соціальної безпеки на державному й регіональному рівнях вивчали вітчизняні науковці Т. Заяць, Т. Завора, Л. Ільчук, В. Кириленко, В. Куценко, Ю. Харазішвілі та інші [7 – 11].

Окремі аспекти організаційно-правового забезпечення соціальної безпеки у контексті аналізу ефективності соціальної політики досліджували О. Мельниченко, О. Снігова, О. Яременко [12, 13].

Постановка завдання. З урахуванням актуальності питання забезпечення соціальної безпеки в період трансформаційних змін і посилення економічної та політичної нестабільності виникає необхідність у поглибленні наукових досліджень у напрямі визначення пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону в контексті забезпечення соціальної безпеки. Поставлена мета передбачає визначення цілей, завдань та основних пріоритетів економічного і соціального розвитку регіону.

Основний матеріал і результати. Забезпечення соціальної безпеки регіону передбачає отримання його населенням достатньої кількості матеріальних благ, соціальних гарантій, необхідних для життєдіяльності та відтворення його потенціалу. Особливість забезпечення соціальної безпеки регіонів полягає у відмінностях їхнього соціально-економічного розвитку, демографічної ситуації, ресурсного та трудового потенціалу регіону.

В основу концептуальних положень формування соціальної безпеки регіону покладено визначення соціальної безпеки регіону, стан якої гарантує поліпшення якості життя та задоволення потреб людини й захищеність її від внутрішніх і зовнішніх загроз соціальним інтересам шляхом здійснення виваженої соціальної політики. Отже, метою формування соціальної безпеки виступає забезпечення: постійного зростання рівня життя населення, захищеності життєво важливих інтересів усіх об'єктів соціальної безпеки. Виходячи з того, що

безпека є невід'ємною частиною діяльності людей, суспільства і держави, головними об'єктами соціальної безпеки виступають людина, суспільство та держава.

Завдання при формуванні соціальної безпеки регіону полягають у: виявленні кризових явищ і встановленні залежностей на основі змін соціально-економічного розвитку регіону; визначенні рівнів управління соціальною безпекою відповідно до існуючих ризиків та загроз; установленні структурно-функціональних зв'язків між ризиками й механізмами мінімізації їх впливу; розробленні й реалізації програм і проектів, спрямованих на підвищення соціальної безпеки; пошуку, оцінюванні та відборі соціально-економічних механізмів, засобів і методів прискорення соціального розвитку; визначенні напрямів формування безпекоорієнтованої соціальної політики та обґрунтуванні критеріїв аналізу її ефективності. Результативність формування соціальної безпеки регіону залежить від розв'язання зазначених завдань [14].

Концептуальні основи формування соціальної безпеки регіону базуються на діагностиці його розвитку з метою гарантування поліпшення якості життя та задоволення потреб людини й захищеності її від внутрішніх і зовнішніх загроз соціальним інтересам шляхом здійснення виваженої соціальної політики.

Найважливішими загрозами соціальній безпеці на рівні держави залишається бідність населення, різке його розшарування та збільшення соціальної нерівності, неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, невідповідність реформування системи охорони здоров'я та соціального захисту населення трансформаційним перетворенням у державі. Соціальні загрози в розрізі регіонів України мають певні особливості, пов'язані із соціально-економічним розвитком кожного регіону. Поряд із зазначеними загрозами значне місце займають такі: зростання злочинності та криміналізація суспільства; зростання хронічних захворювань; принцип «залишкового фінансування» сфер освіти й охорони здоров'я; розбалансування попиту та пропозиції на ринку праці; незадовільний рівень пенсійного забезпечення більшої частини населення, розмір і масштаби впливу залежать від регіональної диференціації.

На основі аналізу соціально-економічних процесів визначено проблеми забезпечення соціальної безпеки регіону, які набувають особливої гостроти через існування таких причин: високого рівня загроз здоров'ю людині, про що свідчить зростання захворюваності населення; низьких рівнів та якості життя населення регіонів, недостатності доходів для повноцінного харчування, відпочинку, якісного медичного обслуговування; несприятливих житлово-побутових умов; недостатнього рівня матеріально-технічного, інформаційного забезпечення системи освіти; збільшення виробничого травматизму, смертності, захворюваності, вбивств, самогубств; втрати людського й трудового потенціалу регіонів унаслідок міграції населення. Забезпечення постійного зростання рівня життя населення залежить від розв'язання зазначених завдань та потребує економічного розвитку в розрізі регіонів.

Здійснений аналіз показників соціально-економічного розвитку Полтавського регіону за 2014 рік виявив скорочення на 7% за 10 місяців 2014 р. обсягів виробництва в промисловому комплексі. Скоротилися обсяги виробництва в металургійній (на 22,5%), нафтопереробній (на 16,5%), нафтогазовидобувній (на 3,3%) промисловості. Найбільший спад виробництва відбувся у машинобудуванні – на 44,1%, що пов'язано з погіршенням політичних та торгово-економічних відносин з Російською Федерацією. За аналізований період відбулося скорочення обсягів виробництва на 3,3% у нафтогазовидобувній промисловості углеводнів, зокрема: нафти – на 16,5%, газового конденсату – на 15,6%. Причинами погіршення показників економічного розвитку Полтавського регіону у 2014 році стали військові дії, що відбуваються на сході України, та постійні зміни кон'юнктури на світових товарних ринках [15].

Здійснений аналіз соціально-економічного розвитку Полтавського регіону 2014 року також виявив і негативну динаміку інвестиційної діяльності щодо надходжень прямих іноземних інвестицій, обсяги яких з початку року зменшилися на 2,1%. Так, протягом дев'яти місяців 2014 року в економіку області іноземними інвесторами вкладено 80,3 млн дол. США прямих інвестицій, а їх накопичений обсяг перевищив 1 млрд дол. США, що в розрахунку на одну особу населення становить 717 дол. США.

Одночасно відбулося зростання показників виробництва продукції у гірничодобувній на 4,2%, харчовій – на 14,5% та хімічній промисловості – на 13,2%. За показником обсягу реалізованої промислової продукції на одну особу (34,6 тис. грн.) Полтавська область посідає друге місце в Україні.

Проведений аналіз показників діяльності агропромислового комплексу Полтавського регіону дозволив зробити висновок про збільшення значень більшості з них, що сприяє забезпеченню продовольчої безпеки регіону.

У результаті аналізу показників соціально-економічного розвитку Полтавського регіону за 10 місяців 2014 року виявлено зменшення обсягу будівельних робіт на 5,8% порівняно з відповідним періодом попереднього року. Понад 76% виконаних будівельних робіт становлять

нове будівництво, реконструкція та технічне переозброєння. Незважаючи на те, що Полтавська область за питомою вагою у загальному обсязі будівельних робіт посідає п'яте місце в Україні, а за показником виробничої активності у розрахунку на одну особу наявного населення – друге, за дев'ять місяців 2014 року в області на 8% менше прийнято в експлуатацію житла порівняно з відповідним періодом 2013 року.

До проблем, які стримують економічний розвиток Полтавського регіону можна віднести:

- соціально-політичну напруженість у результаті військового конфлікту на сході України, що позначився на ускладненні виробничого процесу;
- залежність економіки регіону, як і України в цілому, від зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури;
- високий рівень енергоємності базових галузей промисловості й житлово-комунального господарства; відставання процесів оновлення основних фондів від їх зношення та вибуття;
- високі ціни на енергоносії, сировину й матеріали, що збільшує ціну реалізації продукції та стримує зростання виробництва;
- недостатність інвестиційних ресурсів для модернізації й технологічного оновлення виробництва, обумовлена певними ризиками для іноземних інвесторів;
- невідповідність фахової структури трудових ресурсів потребам ринку; недостатність фахівців робітничих професій, особливо у промисловості.

З метою виявлення загроз соціальній безпеці Полтавського регіону ми запропонували схему діагностування її стану, що включає блок збору інформації; блок прийому (переробки) інформації; систему діагностування (рис.1).

Блок збору інформації включає 129 показників, які впливають на рівень соціальної безпеки: економічні, аналізу демографічної ситуації, охорони здоров'я Полтавської області, що характеризують зайнятість населення, доходи та витрати населення, споживання продуктів харчування, рівень освіти й виховання, забезпеченість матеріальними благами, антисуспільні прояви, стан довкілля.

Рис. 1. Загальна схема діагностування стану соціальної безпеки регіону

Джерело: розроблено автором

Аналіз 24 відібраних індикаторів для діагностики рівня соціальної безпеки та визначення інтегрального показника соціальної безпеки регіону дозволив зробити висновок, що актуальними для Полтавського регіону залишаються загроза бідності, зменшення доходів громадян, що призводить до падіння рівня споживання. Погіршення стану здоров'я населення та умов проживання, які є наслідками попередніх загроз породжують злиденність. Скорочення кількості працюючих, що у свою чергу позначається на збільшенні кількості безробітних. Погіршення демографічної ситуації та зменшення кількості працюючих на підприємствах та їхніх доходів у 2000-х роках призвели до збільшення дефіциту пенсійного фонду, що визначає терміновість продовження пенсійної реформи в Україні. Глибока диференціація населення унеможливує створення вагомого прошарку середнього класу. Так, за дев'ять місяців 2014 р. відбулося зростання середньомісячної заробітної плати, нарахованої штатному працівникові на

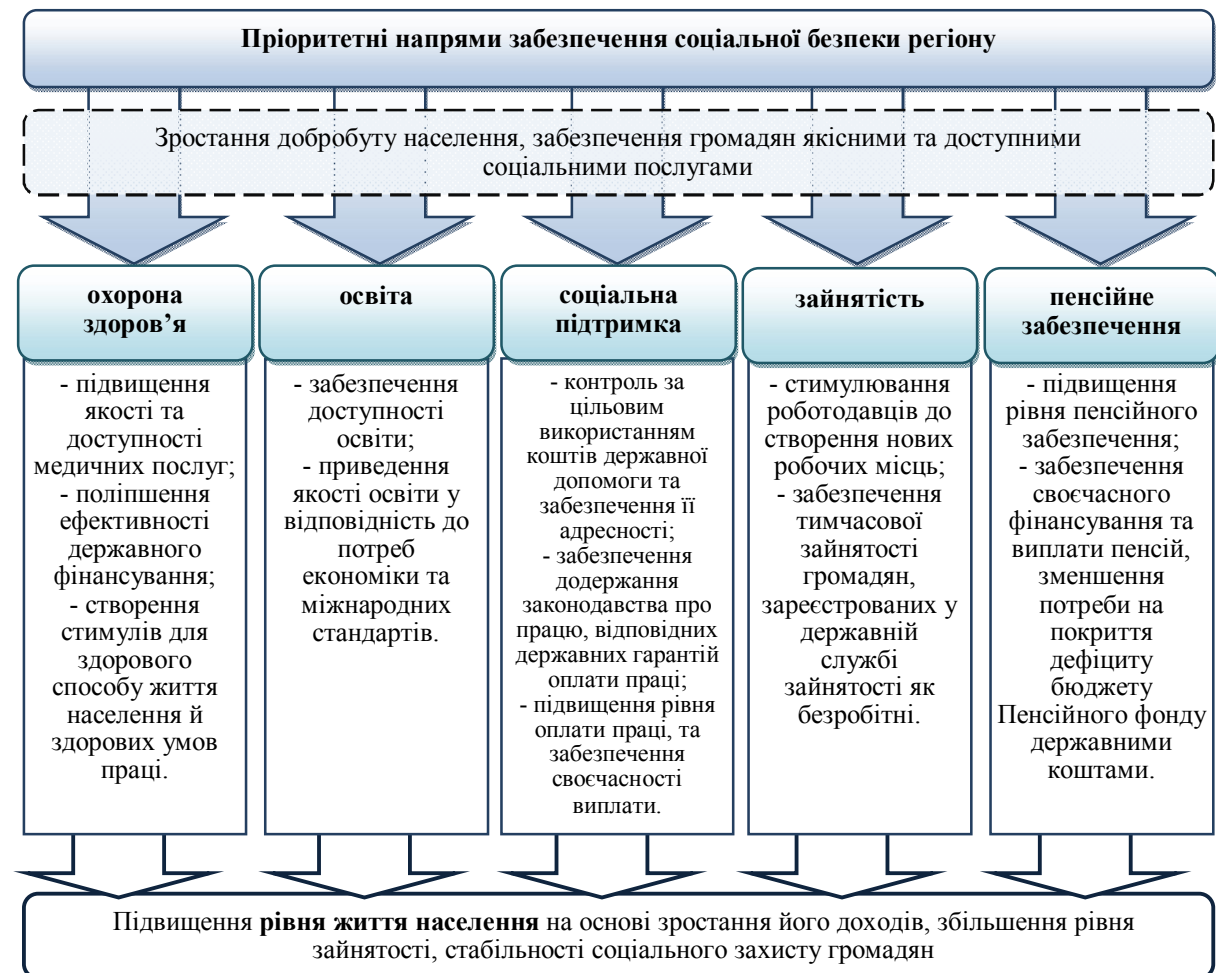
5,7%, що становило 3118 грн. Проте, враховуючи інфляційні процеси (18%), реальна заробітна плата скоротилася на 2,5%.

Окремою загрозою залишається заборгованість із виплати заробітної плати. Станом на 01.10.2014 загальна сума заборгованості з виплати заробітної плати становила 27,5 млн грн. З початку року вона зросла на 84% (на 12,6 млн грн.), а на економічно активних підприємствах борги зросли більше ніж утричі (на 9,7 млн грн.).

Соціальну напругу у суспільстві створює безробіття. Рівень зареєстрованого безробіття в Полтавському регіоні станом на 01.11.2014 становив 2,3% населення працездатного віку, що на 0,5% менше порівняно з початком року. Станом на 01.11.2014 на обліку в службі зайнятості перебувало 20,5 тис. безробітних. За 10 місяців 2014 року працевлаштовано 36,6% від загальної кількості безробітних, яка обліковувалася в службі зайнятості з початку року.

Ураховуючи показники зростання рівня життя і добробуту населення Полтавського регіону, величину трудових доходів громадян, демографічну ситуацію, стан здоров'я, освіти, зайнятості, пенсійного забезпечення актуальним на сьогодні залишається питання обґрунтування пропозицій, спрямованих на пом'якшення соціального розшарування, зменшення соціальної нерівності громадян, поліпшення реформування соціально-трудових відносин.

Отже, на основі виконаного аналізу індикаторів соціальної безпеки й аналізу суб'єктивної оцінки захищеності населення Полтавської області від загроз установлено, що необхідною умовою забезпечення високого рівня соціальної безпеки регіону є здійснення обґрунтованої регіональної соціальної політики, основними напрямками якої є політика соціального захисту, політика зайнятості, освітня політика, охорони здоров'я та житлова політика (рис. 2).

Рис. 2. Пріоритетні напрями забезпечення соціальної безпеки регіону

Джерело: розроблено автором

Підвищення соціальних стандартів життя населення Полтавського регіону передбачає подальший розвиток трудового потенціалу та формування ринку праці, створення необхідних умов для переселенців з тимчасово окупованих територій; поліпшення послуг з охорони здоров'я; соціального захисту та пенсійного забезпечення та ін. У зв'язку із цим доцільно стимулювати створення нових робочих місць у пріоритетних напрямках економіки регіону;

підвищувати рівень зайнятості сільського населення та якість робочої сили, сприяти розвитку її професійної мобільності.

Цілями подальшого реформування пенсійної системи й поліпшення пенсійного забезпечення у контексті гарантування соціальної безпеки є своєчасне призначення та виплата пенсій з урахуванням соціальних стандартів; активізація діалогу із соціальними партнерами з питань пенсійного страхування й забезпечення прав застрахованих осіб; сприяння розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення.

Поліпшенню освітніх послуг у регіоні сприятиме збільшення показника охоплення дітей дошкільною освітою та поліпшення її якості, системне підвищення якості загальної середньої освіти на інноваційній основі; підвищення рівня охоплення позашкільною освітою дітей шкільного віку й створення умов для позаурочної та позашкільної зайнятості дітей.

Таким чином, одним із перспективних напрямів забезпечення соціальної безпеки регіонів, а в результаті й соціальної безпеки держави в цілому є ефективне застосування заходів регіональної соціальної політики, що стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку. Механізм здійснення регіональної соціальної політики передбачає розроблення та реалізацію програмного забезпечення, зокрема програм економічного і соціального розвитку, в яких визначаються цілі та пріоритети економічного й соціального розвитку, засоби та шляхи їх досягнення, формується взаємоузгоджена і комплексна система заходів органів законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку, досягнення стабільного економічного зростання, а також характеризуються очікувані зміни у стані економіки та соціальної сфери.

Поліпшення ситуації щодо забезпечення соціальної безпеки можливе шляхом створення сприятливих умов для економічного зростання регіону.

Забезпечення стабільності соціально-економічного розвитку, зростання конкурентоспроможності регіону на внутрішньому й зовнішніх ринках і підвищення якості життя населення потребує:

- поглиблення співробітництва з Європейським Союзом, зокрема через реалізацію положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;
- підвищення стійкості регіональної економіки за рахунок модернізації виробничих і та впровадження сучасних технологій, збільшення виробництва продукції для потреб внутрішнього ринку;
- створення сприятливих умов для подальшого розвитку малого й середнього підприємництва, подальша розбудова інфраструктури підтримки бізнесу;
- диверсифікації джерел енергії та підвищення енергоефективності економіки;
- зміцнення позитивного міжнародного інвестиційного іміджу області, збільшення обсягу внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток економіки та соціальної сфери.

Висновки. Таким чином, запропоновано концептуальні основи формування соціальної безпеки регіону, які базуються на діагностиці його розвитку й включають мету, завдання, основні напрями, що в сукупності сприятиме забезпеченню дотримання соціальних гарантій населення регіону та сприятиме підвищенню рівня і якості його життя.

Здійснено аналіз показників соціально-економічного розвитку Полтавського регіону, що дозволяє стверджувати, що необхідною умовою забезпечення високого рівня соціальної безпеки регіону є здійснення обґрунтованої регіональної соціальної політики та підвищення соціальних стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гнибіденко, І.Ф. Соціальна безпека: теорія та українська практика / за ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
2. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови показників [Електронний ресурс] / О.О. Давидюк – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=12:2010-06-10-20-35-at
3. Ільчук Л.І. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу) [Електронний ресурс] / Л.І. Ільчук, О.О. Давидюк. – Режим доступу: http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=230:2013-02-12-08-5d=23
3. Куценко В.І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В.І. Куценко, В.П. Удовиченко. – Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2010. – 652 с.
4. Лібанова Е.М. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / Е.М. Лібанова. – К.: і-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.
5. Новікова О.Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення / О.Ф. Новікова. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
6. Онищенко В.О. Теоретичні аспекти формування соціальної безпеки / В.О. Онищенко, О.В. Чепурний // Економіка і регіон: наук. вісн. – Полтава: ПолтНТУ, 2011. – № 4(31). – С. 3 – 9.

7. Zavora T. FORMING THE DIAGNOSTICS METHODS OF SOCIAL SECURITY CONDITION IN A REGION / T. Zavora, O. Cherpurny // Economics & Sociology. – 2014. – Vol. 7. – No 1. - P. 228 – 248.
8. Заяць Т.А. Сільська інфраструктура охорони здоров'я: проблеми збереження і розвитку / Т.А. Заяць, Г.О. Краєвська // Економіка і регіон: наук. вісн. – 2014. – № 3. – С. 57 – 61.
9. Харазішвілі Ю.М. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі: аналіз. доп. / Ю.М. Харазішвілі, С.В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.
10. Беляєв О.О. Соціально-економічна безпека: навч. посіб. / О.О. Беляєв, Л.П. Бортнікова, В.І. Кириленко та ін. – К.: КНЕУ, 2010. – 316 с.
11. Ілляш О.І. Адаптаційні моделі та методи оцінювання соціальної безпеки на регіональному рівні [Електронний ресурс] / О. Ілляш. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_4/f04.pdf.
12. Снігова, О.Ю. Механізм державного та регіонального управління соціальною безпекою / О. Снігова // Стратегічні пріоритети. – К.: ПП «Хімджест». – 2007. – № 2(3). – С. 87 – 92.
13. Чепурний О.В. Моніторингові дослідження тенденцій соціального розвитку Полтавського регіону у контексті забезпечення соціальної безпеки / О.В. Чепурний // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2013. – № 4. – Т. 1. – С. 192 – 198.
14. Завора Т.М. Концептуальні засади формування соціальної безпеки регіону / Т.М. Завора, О.В. Чепурний // Вісник Маріупольського державного університету: зб. наук. пр. Маріуполь, 2014. С. 35 – 41.
15. Обговорення основних положень проекту Програми економічного і соціального розвитку Полтавської області на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/advert/obgovorennya-osnovnih-polozhen-proektu-pr>

УДК 316.4:338.24

Чепурний О.В., кандидат економічних наук. Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. **Пріоритети розвитку Полтавського регіону в контексті забезпечення соціальної безпеки.** Запропоновано концептуальні основи формування соціальної безпеки регіону, які базуються на діагностиці його розвитку. Виявлено загрози соціальній безпеці на рівні держави та регіону. Здійснено аналіз показників соціально-економічного розвитку Полтавського регіону. Доведено, що необхідною умовою забезпечення високого рівня соціальної безпеки регіону є проведення обґрунтованої регіональної соціальної політики та підвищення соціальних стандартів. Визначено пріоритетні напрями розвитку Полтавського регіону в контексті забезпечення соціальної безпеки.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, соціальна безпека, соціальні ризики та загрози, соціальна політика, регіон.

УДК 316.4:338.24

Чепурной О.В., кандидат экономических наук. Полтавский национальный технический университет им. Ю. Кондратюка. **Приоритеты развития Полтавского региона в контексте обеспечения социальной безопасности.** Предложены концептуальные основы формирования социальной безопасности региона, основанные на диагностике его развития. Выявлены угрозы социальной безопасности на уровне государства и региона. Проведён анализ показателей социально-экономического развития Полтавского региона. Доказано, что необходимым условием обеспечения высокого уровня социальной безопасности региона является проведение обоснованной региональной социальной политики с учетом повышения социальных стандартов. Определены приоритетные направления развития Полтавского региона в контексте обеспечения социальной безопасности.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, социальная безопасность, социальные риски и угрозы, социальная политика, регион.

UDC 316.4:338.24

O.V. Cherpurnyi, PhD, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **Development priorities the Poltava region in the context of social security.** Conceptual bases forming regional social security based on its development diagnosis were suggested. Threats to social security at the level of the state and region have been revealed. The socio-economic development of the Poltava region was analyzed. It was proved that the necessary condition for ensuring a high level of social security in the region is to convey a reasonable regional social policy, taking into consideration the social standards increase. Priority fields of the Poltava region's development in the context of social security were determined.

Keywords: socio-economic development, social security, social risks and threats, regional social policy.